

ОСНОВНІ СКЛАДОВІ ЕКОНОМІКО-СТИМУЮЧОЇ ФУНКЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА У РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА

THE MAIN COMPONENTS OF ECONOMIC-INCENTIVE FUNCTION OF THE ECONOMIC LAW IN THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP

Дабіжа Я.І.,

аспірант кафедри господарського права та процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена висвітленню економіко-стимулюючої функції господарського права у розвитку підприємництва. Визначено її зміст, правові засоби реалізації, завдання. Запропоновані шляхи вдосконалення економіко-правового стимулювання в означеній сфері.

Ключові слова: економіко-стимулююча функція господарського права, державна підтримка, правові стимули, пільги, державні гарантії.

Статья посвящена освещению экономико-стимулирующей функции хозяйственного права в развитии предпринимательства. Определено ее содержание, правовые средства реализации, задачи. Предложены пути совершенствования экономико-правового стимулирования в этой сфере.

Ключевые слова: экономико-стимулирующая функция хозяйственного права, государственная поддержка, правовые стимулы, льготы, государственные гарантии.

The article is devoted to the economic-incentive function of economic law in the development of entrepreneurship. Its content, remedies, targets and ways to improve the economic and legal incentives in this area are determined.

Key words: economic-incentive function of economic law, governmental support, legal incentives, facilities, government guarantees.

Постановка проблеми. Підприємницька активність традиційно розглядається як один з найпотужніших ресурсів економічного та соціального розвитку держави, двигун її науково-технічного прогресу.

Протягом останнього часу експерти відзначають позитивні зрушення у побудові сприятливого бізнес-клімату в Україні. У Рейтингу умов ведення бізнесу «Doing Business-2013» Україна покращила свої позиції на 15 одиниць та перемістилася із 152 на 137 місце та увійшла у першу трійку країн, які продемонстрували значне покращення умов ведення бізнесу за останній рік [1].

Утім, звітувати про значний прогрес в означеній сфері поки що зарано. Для підприємницького сектору напрочуд актуальними залишаються проблеми корупції, рейдерства, надмірного податкового тиску, складності взаємовідносин із контролюючими інституціями тощо.

Отже, проблематика оптимізації державної політики розвитку підприємництва далеко не вичерпана.

Стан дослідження. Проблемам розвитку підприємництва присвячували свої праці вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких З. Варналій, Л. Воротіна, М. Долішній, І. Комарницький, В. Кредісов, О. Кузьель, М. Офік, А. Соколовська, А. Пасхавер та інші.

Метою цієї статті є визначення шляхів підвищення ефективності економіко-стимулюючої функції господарського права у розвитку підприємництва.

Виклад основного матеріалу. У правовому регулюванні підприємництва провідне місце належить стимулюючим важелям впливу, адже добровільний, ініціативний та ризикований характер підприємницької діяльності об'єктивно обумовлює пріоритет господарсько-правових стимулів перед обмеження-

ми. Немоżliво, наприклад, у примусовому порядку залучити у підприємництво широкі маси населення, створити здорове конкурентне середовище, забезпечити соціальну відповідальність бізнесу, підвищити етику ділових відносин тощо. Ці завдання можуть вирішуватись лише на основі широкого використання правових стимулів, побудови загально стимулюючого режиму здійснення господарської діяльності. Цими факторами пояснюється необхідність ґрунтовного дослідження економіко-стимулюючої функції господарського права у розвитку підприємництва.

Дослідження проблем підприємництва крізь призму економіко-стимулюючої функції господарського права дозволяє оцінити ефективність державної політики у сфері підприємництва не лише з огляду на кількісно-якісні показники його розвитку, але й з урахуванням публічних інтересів, які безпосередньо зачіпає проведення такої політики: її вплив на конкурентні відносини, ефективність виробництва, зайнятість населення, соціальну захищеність працівників, поповнення державного та місцевого бюджетів тощо.

Таким чином, **зміст** економіко-стимулюючої функції господарського права у розвитку підприємництва полягає у створенні сприятливих умов для здійснення підприємцями своєї господарської діяльності і досягненні на цій основі значущих соціально-економічних результатів: забезпечення науково-технічного прогресу, підвищення конкуренції, поліпшення ефективності виробництва тощо.

Об'єктом аналізованої функції в означеній сфері виступає широке коло господарських відносин, що опосередковують здійснення підприємницької діяльності, зокрема такі:

- відносини, що виникають при здійсненні інноваційної діяльності;
- відносини, що виникають у зв'язку із здійсненням контролю над господарською діяльністю;
- відносини, що опосередковують справляння податків та зборів, інших обов'язкових платежів;
- відносини, що виникають при реалізації проєктів державно-приватного партнерства;
- відносини, що виникають у зв'язку із здійсненням зовнішньоекономічної діяльності;
- відносини, пов'язані із залученням кредитних коштів;
- відносини, що виникають при вирішенні господарських конфліктів, у тому числі шляхом застосування альтернативних (позасудових) засобів розв'язання господарських спорів.

Враховуючи, що в якості головної рушійної сили соціально-економічних перетворень традиційно розглядаються малі та середні підприємства, саме їх слід визнати головними **суб'єктами** аналізованої функції.

В англійській літературі під терміном «small business» зазвичай розуміють дрібні і середні підприємства. У європейських країнах і Японії прийнято використовується термін «дрібні та середні підприємства». У Франції широко вживається абревіатура PME (petites et moyennes entreprises). Німецький «міттельштанд» означає середній шар. У міжнародній статистиці загальним правилом є виділення сектора малих і середніх підприємств (МСП), і вже в рамках цього сектора розглядаються власне малі підприємства. При цьому ці терміни, як правило, вживаються як синоніми, за винятком тих випадків, коли мова йде про проблеми, що відносяться виключно до дрібних підприємств.

Такий підхід поступово був прийнятий і українським законодавцем, про що свідчить еволюція від Закону України «Про державну підтримку малого підприємництва» до Закону «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні».

Отже, під малим підприємством надалі переважно будуть розумітись господарська діяльність як малих так і середніх підприємств.

Слід мати на увазі, що практична реалізація економіко-стимулюючої функції господарського права у розвитку підприємництва відбувається за участі численних та різноманітних суб'єктів, у тому числі держави, банків, інших кредитно-фінансових установ, громадських організацій підприємців, великих підприємств тощо.

Надзвичайно важливим є визначення цілей правового стимулювання підприємництва. Аналізуючи цілі розвитку малого підприємництва в Україні, І. Драган вказує на те, що «стратегічна довгострокова мета його розвитку полягає в підвищенні добробуту населення на основі залучення його широких верств у підприємницьку діяльність. Проміжними (тактичними) цілями є пожевлення конкуренції, забезпечення пропорційного розвитку господарства, максимальне використання потенціалу економіки,

стимулювання розвитку депресивних регіонів, підвищення ефективності масового виробництва, розвиток інноваційного підприємництва і посилення НТП тощо» [2, с. 67].

Вбачається, що запропонована точка зору заслуговує на підтримку, адже в умовах соціальної орієнтованості економіки у центрі уваги законодавця завжди мають перебувати інтереси людини, її добробут.

Водночас, цілі розвитку підприємництва в цілому та цілі економіко-стимулюючої функції господарського права в його розвитку не варто ототожнювати, оскільки вони співпадають не повністю. Наприклад, не вбачається можливим забезпечити добробут населення виключно в рамках правостимулюючих механізмів. Вирішення цього «генерального завдання» цілком закономірно потребує скоординованих зусиль всіх функцій господарського права, кожна з яких робить свій внесок для максимально повного задоволення матеріальних та духовних потреб людини. Так, «погрожуючи» покаранням, охоронна функція господарського права забезпечує дотримання підприємцями вимог щодо якості товарів та послуг, ціноутворення на них, належного інформаційного забезпечення споживачів тощо. У такий спосіб також задається певний вектор розвитку підприємництва.

Разом з цим, переважна більшість цілей та завдань, з якими законодавець пов'язує подальший розвиток підприємництва в Україні, мають розглядатись крізь призму економіко-стимулюючої функції господарського права. Лише завдяки позитивним, заохочувальним засобами впливу можна сприяти підтримці ділової та інвестиційної активності, розвитку конкуренції на ринку товарів та послуг, створенню нових робочих місць суб'єктами малого підприємництва, залученню до підприємницької діяльності жінок, молоді, пенсіонерів та інших верств населення тощо.

До позитивних тенденцій слід віднести широке запровадження програмно-цільового методу планування розвитку підприємництва, що, за справедливою оцінкою А. Бутенка, належить до числа найбільш ефективних методів державного регулювання економіки, який застосовується у більшості розвинених країн. Автор також відзначає, що «у його основі лежать орієнтація діяльності на досягнення поставлених цілей у відповідності з логічною схемою: цілі – шляхи – способи – засоби – оцінка результатів. В умовах дефіциту фінансових і матеріальних ресурсів цільові програми дозволяють сконцентрувати їх на пріоритетних напрямках розвитку підприємницького сектору» [3, с. 41].

Справді, затвердження національних та регіональних програм вносить необхідну системність у розвиток підприємництва, дозволяючи не тільки виділити пріоритети державної та регіональної політики в цій сфері, але й визначити бажані результати від запровадження програм, органи та посадові особи, відповідальні за проведення заходів, спрямованих на їх виконання, встановити строки виконання цих заходів тощо.

Протягом останніх років значно підсилюється і методичний інструментарій оцінки ефективності дер-

жавної політики розвитку підприємництва. Значну цінність становлять національні доповіді про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні, що готується Державним комітетом України з питань регуляторної політики та підприємництва за участі широкого кола спеціалістів компетентних державних органів та фахових наукових установ. Такі доповіді містять корисну та ґрунтовну інформацію щодо ефективності правового стимулювання підприємництва в Україні.

Вбачається, що з метою вдосконалення механізму правового стимулювання підприємництва доречним є, по-перше, більш детально висвітлювати статистичні дані за ключовими напрямками розвитку підприємництва в Україні. Йдеться, наприклад, про частку малих науково-технічних та інноваційних підприємств в Україні. Цей показник нині не фіксується, а тому важко оцінити, якою мірою мале підприємство виправдовує покладені на нього великі сподівання як на головного двигуна науково-технічного прогресу.

Враховуючи, що за даними офіційної статистики за 2006 рік, цей показник складав лише 1,4% – у сфері досліджень і розробок та 0,6% [4, с. 152-153] – у сфері освіти, можна припустити, що правовий режим здійснення інноваційної діяльності малих підприємств залишає бажати кращого, що вимагає адекватної реакції законодавця.

Подальше вдосконалення програмно-цільового методу як необхідного елемента господарсько-правового стимулювання розвитку підприємництва лежить також через зміцнення зв'язків між наявними проблемами розвитку підприємництва, з одного боку, та поставленими завданнями і заходами, спрямованими на їх виконання – з іншого. У протилежному випадку, коли відсутня узгодженість у ланцюжку «проблема – ціль – завдання», правові стимули розвитку підприємництва не можуть діяти достатньо ефективно.

Реалізація економіко-стимулюючої функції господарського права у розвитку підприємництва відбувається завдяки певному механізму, тобто сукупності правових засобів, завдяки яким мають досягатись цілі та завдання, що стоять перед нею.

У розвитку підприємництва використовуються численні та різноманітні правостимулюючі засоби. Щодо їх конкретного переліку висловлюються різні точки зору. Так, І. Драган до стимулюючих важелів розвитку підприємництва відносить кредити, податки, проценти, штрафи, заробітна плата, прибуток капіталовкладення, собівартість, субсидії, амортизація, страхування та інші [5, с. 98-99].

Безперечно, розгляд економіко-стимулюючої функції господарського права вимагає більш прискіпливого погляду на наявний арсенал правостимулюючих засобів розвитку підприємництва.

Вже відзначалось, що до господарсько-правових стимулів у точному сенсі можуть бути віднесені лише позитивні правові засоби, що сприяють активній правомірній поведінці господарюючих суб'єктів. Через це не можна погодитись із віднесенням штрафів до стимулів підприємництва.

Неоднозначним є і віднесення до стимулюючих засобів субсидій. Загально визнаною є думка Р. Мюррея, який стверджує, що «субсидії подовжують життя неефективних підприємств за рахунок ефективних, спотворюють структуру виробництва та придушують мобільність факторів виробництва від менш до ефективніших застосувань. Вони завдають істотної шкоди ринку та перешкоджають повнішому задоволенню потреб споживача. Чим більший обсяг державних субсидій в економіці, тим більш неефективним буде ринок в задоволенні потреб споживача. Звідси, чим більше субсидії, тим нижчий рівень життя» [6, с. 1255].

З огляду на це, заслуговує на критику політика української держави, спрямована на створення бар'єрів для ввезення в Україну імпортованих транспортних засобів, що відбувається завдяки введенню ввізного мита, акцизного збору на іноземні транспортні засоби. З цією ж метою 4.07.2013 р. Верховною Радою України були прийняті законопроекти № 0975 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо сплати екологічного податку за утилізацію знятих з експлуатації транспортних засобів» [7], та № 0936 «Про утилізацію знятих з експлуатації транспортних засобів» [8].

Як і більшість субсидій, наведені заходи знижують підприємницьку активність як адресатів субсидій, так і суб'єктів господарювання, проти яких вони спрямовані.

Отже, субсидії в цілому мають негативний, дестимулюючий вплив, тому їх використання має бути обмежено до необхідного мінімуму.

Натомість, цілком справедливим є визнання стимулюючого потенціалу за сферою оподаткування. Звичайно, що стимулюючий вплив властивий не податкам як таким, а різноманітним податковим стимулам, у вигляді, наприклад, зменшення, або повного звільнення від сплати певних податків, надання податкових кредитів, податкових канікул тощо.

Іншу велику групу господарсько-правових стимулів підприємництва становлять фінансово-кредитні засоби стимулювання підприємництва, до яких належать, зокрема, часткова компенсація відсоткових ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проектів суб'єктів малого і середнього підприємництва; часткова компенсація лізингових, факторингових платежів та платежів за користування гарантіями; надання гарантій та порук за кредитами суб'єктів малого і середнього підприємництва тощо.

Самостійну групу засобів правового стимулювання розвитку підприємництва становлять господарсько-правові засоби, покликані забезпечувати розвиток конкурентних відносин. Це, насамперед, стимули кількісного збільшення конкурентоздатних господарюючих суб'єктів, підвищення якості продукції тощо.

Власний інструментарій правового стимулювання використовується для регулювання господарських договірних відносин (правові гарантії, пільги, заохочення тощо), господарсько-правової

відповідальності (оціночні, заохочувальні санкції, різноманітні правові виключення із загального режиму господарсько-правової відповідальності), при вирішенні господарських конфліктів (досудове, позасудове врегулювання конфліктів).

Наведений вище стислий (і, звичайно ж, не вичерпний) огляд дає підстави для висновку про наявність широкого спектру правових стимулів розвитку підприємницької діяльності, притаманний господарсько-правовому регулюванню.

Висновки. Підводячи підсумки викладеного, вбачається можливим стверджувати, що структуру економіко-стимулюючої функції господарського права у розвитку підприємницької діяльності складають її зміст, об'єкт, суб'єкти, та правові засоби реалізації. **Зміст** економіко-стимулюючої функції господарського права у розвитку підприємництва полягає у створенні сприятливих умов для здійснення підприємцями своєї господарської діяльності і досягненні на цій основі значущих соціально-економічних результатів: забезпечення науково-технічного прогресу, підвищення конкуренції, поліпшення ефективності виробництва тощо.

Об'єктом аналізованої функції в означеній сфері виступає широке коло господарських відносин, що опосередковують здійснення підприємницької діяльності, зокрема такі, що виникають при здійсненні інноваційної діяльності та при реалізації проєктів державно-приватного партнерства; у зв'язку із здійсненням контролю над господарською діяль-

ністю та зовнішньоекономічної діяльності; опосередковують справляння податків та зборів, інших обов'язкових платежів; пов'язані із залученням кредитних коштів; при вирішенні господарських конфліктів, у тому числі шляхом застосування альтернативних (позасудових) засобів розв'язання господарських спорів.

Головними **суб'єктами** аналізованої функції виступають малі та середні підприємства. При цьому заохочення певного кола підприємств може стати ефективним лише тоді, коли належним чином враховані існуючі взаємозв'язки між цими підприємствами та іншими учасниками господарських відносин. Зокрема, необхідним є забезпечення координованості та високого рівня кооперації малого підприємництва із великим.

Реалізація економіко-стимулюючої функції господарського права у розвитку підприємництва відбувається завдяки певному механізму, тобто сукупності правових засобів, завдяки яким мають досягатись цілі та завдання, що стоять перед нею.

Господарсько-правовому регулюванню притаманний широкий спектр правових стимулів розвитку підприємницької діяльності. У механізмі правового стимулювання підприємництва можна виділити відносно відокремлені підсистеми, в межах яких застосовується конкретний набір право стимулюючих засобів. В основі їх вибору лежить вид та характер регульованих правовідносин, особливості суб'єктного складу, цілі, що ставляться законодавцем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Doing Business 2013. Smarter Regulations for Small and Medium-Size Enterprises. [Електронний ресурс]. Доступ до джерела: <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2013>.
2. Драган, І. Побудова ефективної системи підтримки розвитку малого підприємництва // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України* : Наук. журнал. 2006. № 3. – С. 64–71, с. 67
3. Бутенко, А. Державна підтримка підприємницького сектору України : досвід і проблеми / А. Бутенко, І. Сараєва // Економіка України * : Політико-економічний журнал. 2012. № 5. – С. 40–51, с. 41
4. Андреев О.В., Бажан Ю.М., Варналій З.С., Геєць В.М та ін. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні: національна доповідь. К., 2010, с. 152–153
5. Кредісов В.А. Підприємництво – вирішальний фактор розвитку країн з перехідною економікою. – К.: Знання України, 2003, с. 98-99.
6. Ротбард Мюррей. Man, Economy, and State (вид. 2-ге). с. 1255.
7. Проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо сплати екологічного податку за утилізацію знятих з експлуатації транспортних засобів. [Електронний ресурс] Доступ до джерела: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=44490
8. Проект Закону України «Про утилізацію знятих з експлуатації транспортних засобів. [Електронний ресурс] Доступ до джерела: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45120